

Aalders, Maarten J.\*  
Amstelveen (NL)

# Útban Trianon felé. A holland egyházak magatartása\*\*

## 1. Bevezetés

A holland újságok 1918. november 28-án adták hírül, hogy a magyarországi protestáns egyházak sürgős felhívással fordultak Wilhelmina királynőhöz. Táviratban kérték, hogy tegyen meg mindent a Magyarországot fenyegető katasztrófa megelőzésére. A tudósítás szerint hasonló táviratokat küldtek az európai országok befolyásos politikusaiknak és egyházi vezetőinek. Néhány hét múlva bizottság érkezett Hollandiába ugyanezeknek a magyarországi egyházaknak kebeléből, hogy előadhassa érdekeik lényegét. Több dolog szorosan összefügg azzal a pillanatnyi helyzettel, amelyben a kettős monarchia a felbomlás állapotába került.

## 2. Magyarország hanyatlása

1918 őszén az Osztrák–Magyar Birodalom lassan szétesett. Az 1918. november 11-én meghirdetett fegyverszünet előtt már szinte semmi sem maradt belőle.<sup>1</sup> A Cseh Nemzeti Tanács október 28-án proklamálta a Csehszlovák Köztársaságot, egy nap múlva pedig a zágrábi horvát parlament szakította meg az államjogi kapcsolatokat Ausztria–Magyarországgal. A Magyar Királyság más, szlovákok lakta területei a Csehszlovák Köztársasághoz csatlakoztak, Ausztriában pedig egy másik új államot kiáltottak ki „Deutschösterreich“ (Ausztria) névvel, amely elszakad a Habsburg monarchia más országaitól. Mindez néhány nap alatt ment végbe. Az események őrült sebességgel váltották egymást. Az egykoron oly hatalmas birodalomban káosz uralkodott.

---

\* Maarten Johan Aalders (Dordrecht, 1954) az amsterdami Vrije Universiteit diákjaként végezte teológiai tanulmányait (1974–1982). A Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) lelképásztoraként Woubrugge (1982–1990) és Amstelveen (1990–2007) gyülekezeteiben végzett lelkészi szolgálatot. Teológiai doktori fokozatot 1990-ben szerzett. Egyháztörténeti munkásságáról ld. [www.mjalders.nl](http://www.mjalders.nl).

\*\* Ez az előadás a Keresztyén Történészek Társaságának 2017. október 28-án tartott ülésén hangzott el. Holland címe: *De Nederlandse Kerken en Trianon*.

<sup>1</sup> Cartledge, Bryan: *The Will to Survive. A History of Hungary*. Timewell Press, London 2006. Uő: *The Peace Conferences of 1920–1923 and their Aftermath Mihály Károlyi & István Bethlen*. Haus Publishing Ltd, London 2009. MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*. Mouria, Amsterdam 2005. Ronin, Vladimir: *Geschiedenis van Hongarije van Árpád tot Árpád Göncz*. Uitgeverij Garant, Antwerpen–Apeldoorn 2003.

Október végén ez a forradalom Budapestet is elérte, és elérkezett döntő fázisába. A városban már hónapok óta nyugtalanság uralkodott. Október 31-én IV. Károly király Károlyi Mihály grófort nevezte ki miniszterelnökké. A korábbi miniszterelnököt, s még ugyanazon a napon egy csoport katona a saját lakásában gyilkolta meg a kálvinista Tisza István grófort. Sokan őt tartották felelősnek ezért a végzetes háborúért.<sup>2</sup> A király ugyan nem esett áldozatul, de ezt követően nemsokára elvesztette koronáját. November 13-án abbahagyta tevékenységét, 1918. november 16-án pedig Magyarország független köztársasággá vált.

Károlyi miniszterelnök külön akart tárgyalni a győztesekkel, tehát Ausztriától függetlenül. Abban reménykedtek, hogy ezáltal valamivel kedvezőbb ítéletben részesülnek.<sup>3</sup> A francia hadseregpáncsnok 1918. november 13-án még nehezebb feltételeket szabott Magyarországnak. Fel kellett oszlatnia a hadseregét, a franciák jóváhagyásával pedig francia, szerb és román csapatok szállták meg Magyarország nagy részét. Csehország szlovák területeket vont fennhatósága alá. Ehhez járult az 1,3 millió katona hazatérése, akiknek egy része sebesült volt. Számos volt a háborús özvegy, az árvák és menekültek áradata egyre növekedett, mindez pedig drámai következményekkel járt. Emellett ott voltak a hadifogságot megjártak, akiknek nagy része a Szovjetunióból tért vissza. Közöttük volt Kun Béla, aki hadifogsága idején a kommunizmusra „tért”, és aki létrehozta az első Szovjetunió kívüli kommunista pártot.

### 3. A szövetségesek keresése

Ebben a kaotikus állapotban Magyarország mindenütt védelmet keresett.<sup>4</sup> Volt olyan elképzelés is, hogy Magyarországot a brit birodalmi közösségbe kellene bevenni. A Magyar Tudományos Akadémia felhívást intézett a nyugati világ jeles tudósaihoz, hogy ne engedjék meg Magyarország darabokra szaggatását. Egy prominens feministát pedig azért menesztett Károlyi Mihály Svájcba, hogy haladó magatartásának jelzéseként a küldött vegye fel a kapcsolatot a szövetségesekkel.

A vonatkozó irodalomban azonban sem a táviratokat, sem a küldöttségeket nem említik. A magyarországi levéltári kutatások nyomán sem jutottunk eredményre, mivel sok egyházi irat veszett el. Viszont mindkettő, a távirat és a küldöttség is beleillik abba a képbe, amelyet MacMillan vázolt az akkori állapotokról: a magyar kormány a lelki rokonságban lévőkkel próbált befolyást gyakorolni az Antant államokra azért, hogy védjék meg Magyarországot ellenségeinek területi követeléseitől. Főleg a franciák tanúsítottak rendkívül ellenséges magatartást. Ellensúlyozni akarták Németországot, és emiatt nem illett a képbe egy erős

<sup>2</sup> Egy esztendő sem telt el, és egy ausztriai vizsgálóbizottság jelentése nyomán Tisza Istvánt rehabilitálták. Ld. az erre vonatkozó újsághíradásokat 1919 szeptemberétől: *Algemeen Handelsblad* 1919. szept. 8.; *De Maasbode* 1919. szept. 22.; *De Staandaard*. 1919. szept. 30. és okt. 17.

<sup>3</sup> Magyarország 1918. nov. 13-án kötött egy külön fegyverszüneti egyezséget Belgrádban.

<sup>4</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 323.

Dunai Monarchia, mivel azok végig együttműködtek a háborúban. A franciák megengedték, hogy a szerbek északra nyomuljanak, magyar területeket foglaljanak el, hogy a csehek átvegyék Szlovákiát, és hogy a románok nyugat felé vonuljanak, Erdélybe. Erdély érintette a legfájdalmasabban a magyarokat, mert ez volt az a terület, amelyre a románok fölöttébb áhítoztak. A Magyar Királyság területének feléről volt szó, és gazdag volt ásványi anyagokban.<sup>5</sup>

Amint már említettük, a kaotikus állapotok forgatagában a protestáns egyházak a külügyminisztériummal együttműködve szólították meg nyugati hittestvéreiket.<sup>6</sup> Ennek a táviratnak holland fordítása a *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* című lapban jelent meg, egy hét múlva pedig a *De Heraut* lap is közölte. A hajdani magyar királyság szétszakítása ártalmas lesz az egyházak számára, ezáltal pedig az „újonnan kialakuló demokráciákra” is.<sup>7</sup> Évszázadokon keresztül bástyaként oltalmazták a protestantizmust, és most a nyugati egyházakon van a sor, hogy tegyenek valamit ezeknek az egyházaknak az életrevalósága érdekében.

„Budapest, Kuelügyministerium 3 December<sup>8</sup>

A Magyar Köztársaság mintegy négy millió lelket számláló protestáns egyházai a feloszlítás fenyegető veszélye miatt kérik a hollandiai testvéreik védelmét. Az ország lehetséges szétszakítása, különösen Magyarország délkeleti részeinek az elvesztése, ahol egymillió kétszázezer protestáns él, halálos csapás lenne az egyházakra, és a világnak ezen a részén az újonnan alakult demokráciákat megfosztaná a legjelentősebb erkölcsi és lelki erőktől. Négy évszázadon keresztül ezek az egyházak a legtávolabbi bástyaként szolgálták a nyugati protestantizmust Európának ebben a keleti felében. Most jött el az ideje annak, hogy ezen egyházaknak a jövőbeli életrevalósága érdekében a segítségükre siessenek a rájuk váró nagy cél érdekében.”

A távirat után a küldöttek kijelölése következett az egyházak részéről.<sup>9</sup> Felűnő, hogy erről kevés hírt lehet találni a sajtóban. A december 6-án megjelent *Rotterdamsche Courant* hasábjain olvashatjuk, hogy a magyar egyházak azzal bízták meg a küldötteiket, hogy keressék fel Anglia királyát és az angol, a svájci és a holland protestáns államférfiakat. Azt viszont, hogy ez a küldöttség mikor érkezett meg, és hogy kik voltak tagjai, a holland sajtóhírekből nem lehet megállapítani. Vállalkozásukról még egy összefoglalót sem találtam.<sup>10</sup> Igazán nagy szerencse, hogy Sebestyén Jenő feljegyzéseket készített erről az utazásról.<sup>11</sup>

<sup>5</sup> Trianonra nézve ld. Bryan Cartledge előbb említett két munkáját.

<sup>6</sup> A táviratot a Külügyminisztérium küldte és a magyarországi protestáns egyházak voltak az aláírói. Azt, hogy milyen egyházakról volt szó, nem említik. A küldöttségben kálvinistákat és lutheránusokat találunk, egy baptistát és az unitárius egyháznak az egyik képviselőjét.

<sup>7</sup> Számomra nem eléggé világos, hogy mire gondoltak ezen kifejezésnek a használtával.

<sup>8</sup> Az volt a távirat beérkezésének dátuma a *Nederlandse Hervormde Kerk* címére.

<sup>9</sup> Schol sem fejtik ki, hogy a távirat és a küldöttség összetétele miként viszonyult egymáshoz.

<sup>10</sup> Időközben kerülőúton sikerült azonosítani a küldöttség 14 tagját. Ld. Sípó Almos Ete: *Bittet den Herrn der Ernte*. Gyula Forgács (1879–1941). *Pionier der ungarischen reformierten Inneren*

Sebestyén Jenő tollal írott feljegyzéseinek sora 1918. december 14-én kezdődik és 1919. január 10-zel végződik. A géppel írott, valamivel bővebb feljegyzés 1919. december 29-én szakad meg annak a látogatásnak ecsetelésénél, amelyre Hendrik Colijn házában került sor.<sup>12</sup> Sebestyén Jenő kézírása olyan természetű, hogy sajnos még nem akadtam olyan honfitársunkra, aki azt át tudná írni. Sebestyén Jenő január 14-én utazott haza, a többiek pedig továbbmentek Amerikába.<sup>13</sup> Takaró Géza, aki ugyancsak a küldöttség tagja volt, szintén naplót vezetett, de azt még nem sikerült megtalálnunk.

Elmondhatjuk, hogy Hága volt a tevékenységük központja, ahol többek között Abraham Kuyperral és leányaival találkoztak, méghozzá több alkalommal. Azt is tudjuk, hogy megismerkedtek az akkori legközismertebb protestáns személyiségekkel, akik a következők voltak: Herman Bavinck, W. F. Idenburg, H. Colijn, Th. Heemskerck, Jhr. H. A. van Karnebeek.

### *Van Karnebeek*

Valójában ki is tudott volna tenni valamit a magyarokért? A királynő biztosan nem, a politika is csak keveset, vagy alig akart tenni valamit. Jhr. H. A. van Karnebeek miniszter valóban kézhez vette a már említett táviratot, amint az ki is tűnik a felsőház intézkedéseiből. A felsőház három tagja, H. H. van Kol, H. Polak és D. van Embden fel is szólították a minisztert, hogy tegyen valamit a galíciai zsidók sorsának érdekében.<sup>14</sup> Válaszából kitűnik, hogy ebben az esetben nem tetszénnyilvánításról, nem bátorság kérdéséről, nem tettekeszségről van szó. Felmerül a kérdés, hogy vajon nem inkább az elővigyázatosságra kellene helyezni a hangsúlyt, és pedig arra, hogy tartózkodni kell attól, hogy „beavatkozzanak más országok belügyeibe”. Emellett számos panaszos is volt, mások szintén táviratokat küldtek, és leveleket írtak, mivel úgy vélték, hogy igazságtalan sérelmek érték őket. Ebben a vonatkozásban az örmények mellett említette a magyarországi protestáns egyházakat. És jöllehet emberként ő közel állott a Van Kol álláspontjához, úgy vélte, hogy az nem a parlament feladata, hogy a holland kormányt olyan cselekedetekre készítse, amelyek számára nehézségeket okoznának. Más szavakkal: Hollandia semleges volt, és mindenekeelőtt az akart maradni a továbbiakban is.

Eddig ennyit a politikáról. De mit tett az egyház?

*Mission.* Mission 41. Boekencentrum, Zoetermeer 2007, 70–71. A delegáció 22 személyből állt, akik közül 14-en utaztak Hágába.

<sup>11</sup> Ráday Levéltár, C/68. (Sebestyén Jenő), 1-es számú doboz: egy iskolai füzetbe jegyzett, 29 oldalas kézirat, és egy 12 oldalas, A4-es formátumú gépelt beszámoló.

<sup>12</sup> Ez a találkozás a Js. van der Linden lelképásztor közvetítésével jött létre. Ld. H. Colijn levele Js. van der Linden tiszteletesnek 1918. dec. 28-án; Js. van der Linden levele Sebestyén Jenőhöz 1918. dec. 28-án. Ráday Levéltár C/68.

<sup>13</sup> Sípos Álmos Ete: *‘Bittet den Herrn der Ernte’*. *Gyula Forgács (1879–1941)*, 71 szerint Forgács Gyula küldött csupán 1919. márc. 13-án tért vissza Budapestre.

<sup>14</sup> *Handelingen Eerste Kamer*, d. d. 19 december 1918. Az *Algemeen Handelsblad* beszámolót közölt erről, és utalt a magyarok segélykiáltására is. A *De Standaard* elhallgatta ezeket a fejleményeket.

### H. H. Kuyper

Még H. H. Kuyper, a VU professzora sem tudta, hogy mit fognak tenni az egyházak. Bő hét múlva, azt követően, hogy a sajtó ismertette a táviratot, 1918. december 8-án a *De Heraut* hasábjain hívta fel a figyelmet a magyarországi szükségállapotra. Ezt állította:

„A nemzetiségek leválási folyamata miatt Magyarországnak leginkább a kálvinista részei szakíttatnak le, ami Magyarország református egyházainak komoly veszteséget okoz.”<sup>15</sup>

Másfelől azt a kérdést is felveti, hogy milyen segítséget lehetne itt nyújtani. Mert a hollandiai szigorú református egyháznak nem volt politikai hatóereje. És mit is tehetett volna a királynő?

„Wilsonnak a nemzetek (önrendelkezéséről) szóló elve pedig áldatlan órában hangzott el, és nemsokára ki is derült, hogy ez az államoknak és az egyházaknak a végzete lehet.”<sup>16</sup>

Egy hónap elteltével még szkeptikusabbá vált, nem is annyira Wilson politikája, hanem a távirat miatt. Számára az, hogy Magyarország feldarabolása miért is vonná maga után az egyházi élet megsemmisülését, első látásra nem volt világos. Ezért felvilágosítást kellett volna kapnia például a küldöttek valamelyikétől, aki aztán megjelölhette volna annak a módját is, hogy miképpen lehetett volna segíteni a magyar testvéreken.<sup>17</sup>

### H. Bavinck

Teljesen más volt H. H. Kuyper kollégájának, Herman Bavincknak a reakciója, aki küldött tiszténél fogva volt tagja a Magas Állami Felsőbbséggel történő Levelezési Bizottságnak. Neki is küldtek egy táviratot, ahhoz hasonlót, amilyenről az eddigiekben volt szó.<sup>18</sup>

A küldötteknek az volt a véleménye, hogy minden elfogadható eszközt fel kell használni azért, hogy megelőzhető legyen a magyar egyházak szétszakítása. A Leeuwardenben tartott 1920-as zsinati ülésen ebben a szellemben tettek jelentést erről az ügyről.<sup>19</sup> Itt két dolgot foganatosítottak. Írásban fordultak ahhoz az egyházközi bizottsághoz, amely korábban az első világháborúról fogalmazott meg véleményt. Azt kérték az egyházközi bizottságtól, hogy az „hívja

<sup>15</sup> Kuyper, H. H.: Een waarschuwend voorbeeld. In: *De Heraut* 1918. dec. 8.

<sup>16</sup> Uo.

<sup>17</sup> Kuyper, H. H.: De protestantsche kerk in Hongarije. In: *De Heraut* 1919. jan. 19. A távirattal kapcsolatos kommentárját ld. *De Heraut* 1919. jan. 12. Miután elég információt szerzett Sebestyén Jenőtől, még akkor sem változtatott álláspontján. Ld. *De Heraut* 1919. jan. 19.

<sup>18</sup> Rövidítve: Felsőbbségi Küldöttek. Ennek a bizottságnak a levéltári anyaga nem más, mint a GKN (Hollandiai Szigorú Református Egyházak) levéltárának egy része, amely Utrechtben található. Het Utrechts Archief [HUA], 1476.

<sup>19</sup> *Acta generale synode [GS] Leeuwarden 1920*, Bijlage XLI.

egybe a tagjait, és tanácskozzanak erről a súlyos kérdésről”.<sup>20</sup> Második lépésként azt tették, hogy a táviratot továbbküldték a Külföldi Egyházakkal való Levelezési Bizottság Küldötteinek.<sup>21</sup> Azt tanácsolták, hogy mérlegeljék a kapcsolatfelvételt Anglia, Belgium és Amerika baráti egyházaival,

„[...] azzal a sürgős kéréssel, hogy támogassák azt a könyörgést, amely arról szól, hogy a közelgő békekonferencián járuljon el ez a fenyegető veszedelem.”<sup>22</sup>

### *Ideiglenes eredmény*

A Magas Állami Felsőbbséggel való Levelezési Bizottság kérése meghallgatásra talált az egyházközi bizottság részéről, és 1920. december 27-én tanácskoztak erről a kérdésről Utrechtben, ahova Antal Géza professzort is meghívták, aki a magyar küldöttség tagja volt. Ez a gyűlés lehetőséget nyújtott annak a kísérletnek kinyilvánítására, hogy mi a magyar küldöttség nyilvános véleménye egyházai védelmében.<sup>23</sup> Az egyházak természetesen nem akartak beleegyezni a politikai ügyekbe, de a szóban forgó egyházaknak az érdekeit szívesen ajánlották volna az érdekelt felek figyelmébe. Ezt az iratot tíz egyház írta alá.<sup>24</sup> A bizottság ezután feloszlott, mert a többi egyházak már nem találták fontosnak ezen ügy tárgyalásának folytatását, amint ezt olvassuk is a történelmi református (hervormd) *Handelingen* hasábjain.<sup>25</sup> A háború véget ért.

Az alábbiakban a manifesztumot közöljük.<sup>26</sup>

„Együtt érző tudomást szerezve Magyarország és Erdély testvéregyházainak hozzánk és más egyházakhoz intézett felhívásáról, a Hollandiai Protestáns Egyházak azt szívesen és szívből karolják fel.

Nem foglalkozhatunk azzal, hogy a nevezett országokban a protestáns egyházak szabadsága és egysége milyen összefüggésben áll a politikai vetülettel.

<sup>20</sup> Ez a küldöttség, mint olyan, része volt a Közös Bizonyoságtétel Bizottsága a Világbéke Helyreállítására nevű fórumnak. Ld. *Acta GS Rotterdam 1917*, 47.

<sup>21</sup> Ld. a következő anyagokat: HUA, 1476, Archief Deputaten Overheid, 125, Beérkezett iratok stb. 1915–1919, a Deputaten Overheid részéről a Deputaten Buitenland számára (leirat) 1918. dec. 10.

<sup>22</sup> Ld. HUA 1490, Archief Deputaten Buitenland, Jegyzőkönyvek, 1892–1923; Feljegyzések 1920. máj. 27. *Acta GS Leeuwarden 1920*, Bijlage XLI.

<sup>23</sup> Ld. *Handelingen Algemeene Synode, 1919*, Bijlage B, 242–243. Ld. még HUA, 1476; Archief Deputaten Overheid, 125, Ingekomen stukken etc., fogalmazási javaslattal ellátva és az azzal kapcsolatos kommunikációval. Többnyire H. Bouwman kézírásával készült szöveg, akiről úgy véljük, hogy ő fogalmazta a manifesztum szövegét. A hátoldalon egy levél másolatát olvashatjuk, amelynek A. A. Cremer lelképásztor (1866–1920) a szerzője, ő volt az egyházközi bizottság elnöke.

<sup>24</sup> Ld. *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. jan. 25. Megjegyzésre való, hogy a szigorú református sajtóban ennek a manifesztumnak nem támadt visszhangja.

<sup>25</sup> *Bijlagen Handelingen Hervormde Kerk*, 1919, 242–243. Ld. *Handelingen Hervormde Kerk* 1918, ahol a bizottság jelentésében megjegyzik: azt a kérdést, hogy a bizottság mit gondol feladata teljesítéséről, egy következő gyűlés alkalmával (47–56) tűzik napirendre.

<sup>26</sup> Ld. *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. jan. 25.

De a hollandiai protestáns egyházak úgy vélik, hogy joguk és kötelességük azt ajánlani, hogy az érintett felek komolyan vegyék figyelembe és karolják fel az említett egyházak érdekeit.

Fennállásuk négy évszázada alatt ezek az egyházak gazdag áldást továbbítottak. Maguknak szabadságot kívánva, példás módon másoknak is ugyanezt kívánták. A népesség művelődéséhez és fejlődéséhez nagymértékben járultak hozzá. Miközben, főleg a szenvedés és az elnyomatás idején a nyugati egyházakkal közösséget ápoltak, Európa keleti felén ők olyan központot képeztek, amely nagy jelentőséggel bírt a különféle hitvallások együttélése szempontjából vagy más vallások ellenében. A lelki és értelmiségi élet ilyen középpontjaként szerepelnek és léteznek mind a mai napig.

A protestantizmus számára nagy veszteséget jelentene, és beláthatatlan kárt okozna az, ha ezek az egyházak önállóságuktól és szabadságuktól megfosztatnának. Nagy veszteséget és kiszámíthatatlan kárt okozna, ha azt látnánk, hogy a »Divide et impera« elve alapján a politika megtörné a protestantizmus egységét, ha kitenné más népek és kormányok elnyomásának, amely által erejét veszítené, és létében válna veszélyezteté.

Hollandia protestáns egyházai, más országokkal is szövetségben, komoly együttműködésre hívják fel mindazokat, akik egyenesen vagy mellékes módon hárríthatják el vagy előzhetik meg ezt a szerencsétlenséget.

Isten jó tetszése legyen az eljövendő békekonferencián, hogy mindennél nyomatékosabban vezessen arra, hogy Magyarország és Erdély protestáns egyházainak háborítatlan legyen a lelki fejlődése, és még a korábnál is gazdagabb áldássá lehessenek saját népük és a környező népek számára!

Hollandia protestáns egyházai:<sup>27</sup>

A Hollandiai Történelmi Református Egyház

A Szigorú Református Egyházak

Az Anabaptista Közösség

Az Evangélikus Lutheránus Egyházközösség

A Keresztyén Református Egyház

A Remonstráns Testvérközösség

A Hollandiai Baptista-gyülekezetek Szövetsége

A Helyreállított Evangélikus Lutheránus Egyházközösség<sup>27</sup>

Elősorban a befolyásolásra esett a hangsúly, előnybe került a vezetőségi kategória, egyrészt személyes kapcsolatok révén, másrészt egyházi utakon keresztül. Másfajta kategóriát képezett a közvélemény nyilvános befolyásolása. A ma-

---

<sup>27</sup> Holland nevük: Hervormde Kerk, Gereformeerde Kerken, De Doopsgezinde Sociëteit, Het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap, De Christelijk Gereformeerde Kerk, De Remonstrantsche Broederschap, De Bond van Vrije Christelijke Gemeenten in Nederland, Het Hersteld Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap.

gyar küldöttek tollából egy füzet jelent meg, Tantó János teológiai hallgató pedig két cikket írt Magyarországról, továbbá előadásokat tartottak.

### *A füzet*

A broszúra összeállítása a magyar küldöttség felelőssége alatt történt, és valószínű, hogy a Sebestyén Jenő kezéből került ki. Angol nyelvre is lefordították, ugyanis a küldöttségnek az volt a terve, hogy Angliába és az Egyesült Államokba is ellátogatnak.<sup>28</sup>

Az irat azzal a megemlékezéssel kezdődik, hogy milyen szoros kapcsolatok álltak fenn Magyarország és Európa más protestáns egyházai között. Így emlékeztetnek arra, hogy a harminc éves háború idején a dánokkal és a svédekkel működtek együtt, és élő emlékezete van annak Magyarországon, hogy mit tettek a hollandok Magyarország és Erdély elnyomása idején. Magyarország most is segítséget szenved. Az a veszély fenyegeti, hogy a szomszédos népek, németek, csehek, szerbek, ukránok és románok kapzsiságának az áldozatává válik. Ezek a népek azonban nem hivatkozhatnak régi jogok érvényesítésére, ez nem meghódított terület, hanem a régmúlt időkben jövevényekként telepedtek le. Sohasem nyomták el őket, hanem mindig „nemeslelkűen” bántak velük. A Habsburgok még kedvezményeket is biztosítottak a románoknak.

A legtöbb fájdalmat és gondot a románok követelései okozták. A négy millió protestáns közül másfél millió a vitatott területen, Erdélyben élt, ahol a protestáns egyházak legjelentősebb főiskolái működnek. Emellett másik gond is volt. Románia csak a görögkeleti egyházat ismerte el államegyházként, ez volt az egyetlen engedélyezett egyház, a többi egyházat rendszeresen elnyomták. Attól félték, hogy Románia az elrománosítás és a „lélekhódítás” szellemében fogja teljesen megtiltani az egyházaknak a magyarországiakkal való kapcsolattartást. Emellett rámutatnak a románok „degeneráló” hatására, mivel ők „a fejlődés elég alacsony szintjén” álltak.<sup>29</sup> Úgy érezték, hogy Magyarországon a protestantizmus a szakadék szélére került, és segítségért könyörögtek.

---

<sup>28</sup> Ld. NRC, 1919. jan. 17.: *An earnest appeal of the protestant churches in Hungary to their brothers in other lands*. Published by the delegation of the Hungarian Protestant Churches for Great Britain and for the United States of America. The Hague 1919. A szöveg nagyjából megegyezik a holland változattal. Azonban hozzátartoztak egy bevezető, és a különleges kívánságok paragrafusával végződik. Továbbá statisztikai adatokat is csatoltak hozzá, és Hágában nyomtatták ki. A holland változatot Utrechtben adták ki, és a megjelenését 1919 februárjára datálják. Valójában nem is lehet másképpen, hanem úgy, hogy az NRC erre a példányra utalt. Az újság a továbbiakban azt említi, hogy a protestáns egyházak képviselője (1919. jan. 17.) útban van az Egyesült Államok és Anglia felé. A broszúra szerint a bizottság tagjai: Forgács G., György A., Pongrácz G., Takaró G., Victor J. id., Victor J. ifj., Perényi J., Boross G., Györffy St., Csopjár A. és Scheffler R. Újra kiadták 1973-ban, a Bibliothèque de Genève pedig egy 1918-ból származó példányt említ (vu.on.world.cat.nl; 2016. nov. 3.), ami a véleményünk szerint jegyzetelési elírás.

<sup>29</sup> Vö. Ronin, Vladimir: *Geschiedenis van Hongarije van Árpád tot Árpád Göncz* című munkájával, amelyre előbb már hivatkoztunk.



Úgy tűnik, hogy előterjesztésüket eredetileg hollandul írták. Az angol változat helyenként bővebb. Hogy ez az irat valóban kikerült-e az Amerikai Egyesült Államokba, nem állt módunkban ellenőrizni. Valahol azonban arról olvastam, hogy a társaság nem kapott útlevelet Angliába.<sup>30</sup> Lehetséges azonban, hogy Colijn szóba hozott egy pár dolgot, amikor Angliában járt 1919 januárjában. Azt viszont tudjuk, hogy J. A. Cramer református (hervormd) lelkész, 1921-től pedig utrecht-i professzor (kerkelijk hoogleraar) a lutheránus J. W. Pont társaságában utazott Angliába a magyar küldöttség megbízásából, és ott „a magyar küldöttség által a rendelkezésükre bocsátott felvilágosítást használva”, napirendre tűzték a magyar ügyet.<sup>31</sup>

A kolozsvári Teológiai Fakultás számára ez már elég alapot szolgáltatott ahhoz, hogy Cramer számára teológiai díszdoktori címet adományozzon. Székfoglaló beszédét 1923-ban tartotta meg, amikor F. M. Th. Böhl társaságában ténymegállapító utazásra indult a hollandiai Hervormde Kerk megbízásából, éspedig azért, hogy felmérje Magyarország kálvinista egyházának és az utódállamok egyházainak állapotát.<sup>32</sup> Szónoklata annak a beszédnek volt a fordítása, amelyet 1921-es utrecht-i székfoglalója alkalmával tartott.

### *Stemmen voor Waarheid en Vrede – Hangok az Igazságért és a Békéért*

Az eddigiek mellett egyebek is történtek. A *Stemmen voor Waarheid en Vrede* hasábjain is felhívták a figyelmet Magyarországra. Tantó János, a Stipendium Bernardinum utrecht-i ösztöndíjasa január elején közölt cikket Magyarországról.<sup>33</sup> A cikk „1918 decemberében” kelt, és 1919-ben jelent meg. Ugyanabban az évben egy másik cikket is írt a Magyarországon élő nemzetiségek kérdéséről.<sup>34</sup> Sebestyén Jenő jelentéséből kitűnik, hogy tárgyalásokat folytattak a publikálásuk lehetőségéről. Az is lehet, hogy ezek a cikkek éppen a Sebestyén Jenő tárgyalásainak köszönhető gyümölcsök. Mindenesetre Tantó János cikkeinek törekevése teljesen egybeesik annak a manifesztumnak az irányvonalával, amelyet Sebestyén Jenő állított össze.<sup>35</sup>

Tantónak van olyan cikke, amelynek ez a címe: *Egy pillantás Magyarországra*. Ebben nagyjából azokat a témákat tárgyalja, amelyek megvannak a Sebestyén Jenő alapíratában is, és amelyek közül a legjobban fájó pont az a fenyegető ve-

<sup>30</sup> Ld. Böhl, F. M. Th.: Het protestantisme in Hongarije en Roemenië. In: *Stemmen des Tijds* 13 (1924), (29–57) 29–30.

<sup>31</sup> Uo.

<sup>32</sup> Böhl, F. M. Th.: *Het protestantisme in Hongarije en Roemenië*, 53–54. Erre az utazásra még visszatérünk.

<sup>33</sup> Tantó János: Een blik op Hongarije. In: *Stemmen voor Waarheid en Vrede* 1919, 42–52; keltezése 1918. december. Erről a cikkről megemlékezik az *Algemeen Handelsblad* 1919. jan. 11. és a *De Heraut* 1919. febr. 19.

<sup>34</sup> Tantó János: De nationaliteitenkwestie in Hongarije. In: *Stemmen des Tijds* 8 (1919) 337–352.

<sup>35</sup> Ld. még Tantó János: Over het leven van de Hongaarsche Gereformeerde Kerk naar aanleiding van een Classicaal jaarverslag. In: *Stemmen voor Waarheid en Vrede* 1917, 935–944. és 990–1004 (történelmi vázlat).

szély volt, hogy elveszhet Erdély. Ő is rámutat a magyarok és a románok közötti iskolázottság különbségének színvonalára. Ezt a kérdést a magyarok erősen kiemelték, mert az utolsó szakaszban is, mielőtt még előterjesztették volna a szerződést, még egyszer megemlítik a témát.<sup>36</sup>

A. Winckel lelkipásztor számára, aki Abraham Kuyper hűséges követője volt, és aki a *De Heraut* hasábjain összefoglalót közölt Tantó János első cikkéről, egy s más nem volt eléggé meggyőző. Ő előre látta a bizonyítékát annak, hogy egy olyan egyház, amely az állami fenntartástól függ, hosszabb távon szorult helyzetbe kerül.<sup>37</sup> Ezen felül, még ha politikailag el is válnak egymástól, lehet-e egyháziilag egyesült állapotban maradni és egymást támogatni? Ezzel A. Winckel lelkipásztor H. H. Kuypernek a távirat kapcsán írt kommentárjához csatlakozott.<sup>38</sup> Ez azonban Tantónak és lelki rokonainak nem számított. Törekvésük nem is annyira egyházi fogantatású, hanem sokkal inkább nacionalista. Ezenfelül pedig sem Kuypernek, sem Winckelnek nem volt fogalma arról, hogy milyen nehéz az élet egy elnyomott egyházban. Antalra hárult az a feladat, hogy 1921-ben egy megfelelő válaszban fogalmazza meg az ezt a kérdést megközelítő naivitást. Akkor már világos volt, hogy az 1918-ban megnevezett félelem teljesen jogos volt.

Azon év végén Tantó János még egy külön cikket írt Magyarország nemzeti ségeinek a kérdéséről. A magyarok, rutének, németek és zsidók együtt a lakoságnak több mint kétharmadát teszik ki, és azt akarják, hogy szavatolják Magyarország integritását – állította. A szlovákok és a románok tekintetében más volt a helyzet. Az előbbieket ezer éve élnek együtt problémamentesen a magyarokkal. Nemzeti követelésekről hosszú ideig egy szó sem esett, és csak a 19. században történt változás, amikor egy olyan cseh-szlovák mozgalom indult, amely inkább a csehek, mint a szlovákok számára volt fontos.

Ami az erdélyi románokat illeti, Tantó János azt hangsúlyozta, hogy ők a török megszállás után jött telepesek. Később pedig németek is érkeztek. Kisebbségben vannak, területileg azonban Romániához akarnak tartozni;<sup>39</sup> és ez alkalommal is megemlíti, hogy a románok között magas az analfabéták száma. Cikke végén következtetéseket von le, és négy okban jelöli meg azt, hogy miért kell megőrizni Magyarország területi épségét: először politikai okból (különben Európát elmossa „a szláv népek tengere”); másodsor földrajzi okból: a Kárpátok a természetes határok; harmadszor gazdasági okból: a termékeny síkság

<sup>36</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 334.

<sup>37</sup> Az állami támogatásra nézve ld. Antal Géza: *Het protestantisme in Hongarije*. In: *Stemmen des Tijds* 10 (1921), 277–280.

<sup>38</sup> Winckel, A.: *De Protestanten in Hongarije*. In: *De Heraut* 1919. febr. 19. (külföldi rubrika) és Kuyper, H. H.: *De Heraut* 1919. jan. 12. (a távirat kommentálása), valamint uő: *De protestantsche kerk van Hongarije*. In: *De Heraut* 1919. jan. 19.

<sup>39</sup> Tantó János: *De nationaliteitenkwestie in Hongarije*, 346. Ld. MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 325. Ő azt állítja, hogy Erdély lakosságának több mint a fele román volt.

táplálja a hegyi vidékeket; végül egy történelmi okot nevez meg: Magyarország mindig is politikai egység volt.

### *Előadások sorozata*

A sajtóban kifejtett offenzíván kívül a magyar küldöttség tagjai előadások keretében közelítették meg a holland egyháztagokat. Sebestyén mindenféleképpen, és talán Antal Géza is. Legalábbis ez volt a cél. Sebestyén Jenőt arra kérték fel a hágai, úgynevezett Nieuwe Zuidkerk gyülekezetben, hogy karácsony másodnapján tartson náluk előadást. Következett volna Groningen és Amsterdam, de e két utóbbi meghívást nem tudta teljesíteni. Kuyper Johanna szerint Sebestyén Jenőt táviratban sürgették a hazatérésre.<sup>40</sup> Ő így ír erről: „A közelgő bolsevista veszély miatt sietnem kellett, hogy hazaérhessek.”<sup>41</sup> Ma már nehéz kideríteni, hogy ki küldte a táviratot, és hogy akkor mennyire volt komoly a helyzet.<sup>42</sup> Úgy véljük, hogy Sebestyén Jenő 1919. január 15. vagy 16. napján tért haza egyik kollégája kíséretében,<sup>43</sup> a küldöttség többi tagja pedig az Amerikai Egyesült Államokba utazott néhány nap múlva. Hollandiában elvégezték a munkát.

## 4. Párizs

Miután Sebestyén Jenő visszatért Budapestre, még egy kísérletet tett arra, hogy megerősítse Magyarország kálvinista egyháza és a Hollandiai Szigorú Református Egyházak közötti kapcsolatot, de próbálkozása sikertelen maradt. Az illetékes holland egyházi képviselők a párizsi béketárgyalásokra hivatkoztak válaszukban, amelyek január 19-én elkezdődtek. Magyarország nem sok jót várhatott azoktól. A tény, amelyet valamennyire nyugaton is ismertek, hogy a magyar vidéken majdnem középkori állapotok uralkodtak, elutasítóan hatott. Lloyd George ezzel kapcsolatban azt jegyezte meg, hogy kevés olyan ország van, amelynek annyira szüksége lett volna a forradalomra, mint Magyarországnak.<sup>44</sup> MacMillan megerősíti Lloyd George véleményét, és arra hivatkozik, hogy a ma-

<sup>40</sup> Találtunk Groningenbe és Amsterdamba szóló meghívókat. Ld. Ráday Levéltár, C/68, ahol A. de Graaf értesíti Sebestyén Jenőt egy 1919. jan. 6-i beszéd tartásáról. Ráday Levéltár, C/68: levél J. G. Geelkerken részéről Sebestyén Jenőnek 1919. jan. 10-én. Amikor sor került volna az előadás megtartására, Sebestyén váratlanul hazautazott. Feladatait Victor János és Forgács Gyula vette át. Ld. Ráday Levéltár, C/68, levél Elly Hoekstra részéről Sebestyén Jenőnek 1919. márc. 2-án. Az *Overtoomsche Kerkbode* című egyházi újság hallgat erről az estéről.

<sup>41</sup> Ld. De toestand in Hongarije. In: *De Standaard* 1920. ápr. 15., amely közli is Sebestyén Jenő egy levelét.

<sup>42</sup> Nagy Edit levéltári igazgató közölte megkeresésünkre, hogy a Sebestyén-archívum nem tartalmazza a táviratot.

<sup>43</sup> Ld. Ráday Levéltár, C/68 alatt őrzött dokumentumát, a Js. van der Linden lelkész levelét Sebestyén Jenőhöz 1919. jan. 18-án. Amikor ő „néhány nap múlva” fel szerette volna keresni Sebestyén Jenőt, arra már nem kerülhetett sor, mert elutazott, írja Van der Linden. Ld. a Ráday Levéltár, C/68 jelzetű dokumentumát is, amely Elly Hoekstra levele Sebestyén Jenőhöz 1919. márc. 2-án. Ebből kitűnik, hogy Sebestyén Jenő Takaró Gézával együtt utazott.

<sup>44</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 321–322.

gyar elit egy része meg volt győződve afelől, hogy a nem magyarokat, horváto-  
kat, szlovákokat és románokat, a lakosságnak szinte a felét, kemény ellenőrzés  
alatt kell tartani. Azaz a hangulat elég negatív volt Magyarország iránt.

A béke kovácsolói 1919. március 20-án határozták el, hogy Magyarország és  
Románia közé semleges zónát állítanak fel. A magyaroktól azt kérték, hogy vo-  
nuljanak vissza a románok által kért vonal mögé, amely azt jelenti, hogy a romá-  
nok száz kilométerrel vonulhatnak előre. Akkor mi akadályozza meg őket abban,  
hogy még tovább vonuljanak Magyarország belsejébe? – kérdezte Károlyi Mihály  
a francia Vix tárgyalóbiztostól.

A következő napon megdőlt a Károlyi-kormány, és nem fogadhatták el a  
szövetségesek által kitűzött ultimátumot. Másnap a szocialisták Kun Bélával,  
a kommunista párt alapítójával kerestek kapcsolatot, aki abban a pillanatban  
még börtönben volt, de már aznap szabadon bocsátották. A kommunista Kun  
Béla 1919. március 23-án kiáltotta ki Magyarországon a Szovjet Köztársaságot.  
„Kun forgószelekként száguldott a kaotikus magyar politikában.”<sup>45</sup> MacMillan azt  
írja, hogy abban a pillanatban úgy tűnt, mintha a bolsevizmus hatalmas lépést  
tett volna előre.

Ez a forradalom, mint minden forradalom, többféle szempontból is csapást  
jelentett, mindenekelőtt Magyarország lakosságára. Sebestyén Jenő, aki mind-  
ezeket személyesen élte át, 1920–1921 telének folyamán előadásokat tartott ta-  
paszतालatairól, 1925 folyamán pedig egy füzeté szerkesztette ezeket. Az erkölcsi  
élet teljesen összeomlott, a kultúrából semmi sem maradt, a lelkészeket, akár az  
elmezavarodottakat, megfosztották a polgári jogaiktól stb.<sup>46</sup> Magyar katolikus  
oldalról elég gyorsan jelent meg egy kimerítő tanulmány a bolsevizmus követ-  
kezményeiről. Ezt 1921-ben fordították le és dolgoztak át a holland piac igé-  
nyei szerint.<sup>47</sup>

Ennek a csapásnak azonban politikai következményei is voltak. A háború  
győztesei addig is gyanakodva figyelték Magyarországot, most viszont még ros-  
szabb lett az ország megítélése. A franciák Románia megerősítését szorgalmaz-  
ták, hogy „békén maradhassanak az orosz és a magyar bolsevikektől”.<sup>48</sup> Szerin-  
tük az ország kulcsszerepet tölt be. Anglia és az Amerikai Egyesült Államok  
mérsékeltebbek voltak, és nyitottak voltak arra, hogy tárgyalásokat folytassanak  
Magyarországgal, de mindez semmit sem ért, részben a szövetséges J. C. Smuts  
tehetetlensége, másfelől pedig Kun Béla magatartása miatt, aki azt akarta, hogy  
a románok keleti irányba vonuljanak vissza.

<sup>45</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 327.

<sup>46</sup> Sebestyén, J.: *Het communisme in zijn ware gedaante. Herinneringen aan het communistisch schrik-  
bewind in Hongarije*. J. H. Kok, Kampen 1925.

<sup>47</sup> Huszar Karl: *De dictatuur van het proletariaat in Hongarije. Authentieke beschrijving van het  
bolchevistisch schrikbewind, met medewerking van vakspecialisten samengesteld door Karl Huszar, oud-  
minister-president van Hongarije*. Bewerkt en met toelichtingen voorzien door H. Schaapveld. J. J.  
Romen & Zonen, Roermond 1921.

<sup>48</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 327.

A szövetségesek egyébként semmit sem tettek, csak erőtlen felhívásokat küldözgettek szét a világba, a románok pedig semmitől sem hatódtak meg, hanem mindennel ellentétben egyre közelebb kerültek Budapesthez, és augusztus 3-án be is vették a várost. Mindez Kun Béla vezérségének a végét jelentette, aki elvonult Ausztriába. A csehszlovákok és a jugoszlávok számára ez jel volta arra, hogy a határok mentén tovább nyomulhatnak a magyar területen. Eközben a románok mindent kifosztottak, amit Kun és az övéi még hátrahagytak: telefonokat, cipőket, tapétákat, tűzoltóautókat, állatokat és vasúti szerelvényeket, hogy mindent elszállíthassanak. A szövetségesek végül is komolyan vették a helyzetet, és fellépésükre Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia visszavonta a csapatait. De nem az 1914-es határig. Legfennebb azon határokig vonultak vissza, amelyet 1918 végéig elértek. És pontosan akkor küldték a táviratot, és akkor indult el a küldöttség.

Magyarországon 1919 novemberétől új és stabil kormány alakult Horthy Miklós admirális vezetésével, a magyarokat pedig végül meghívták a békeszerződés aláírására. Apponyi Albert gróf szavá tette, hogy Magyarországot súlyosabban büntették, mint a többi legyőzött államot. Elveszítette területének kétharmadát, elvágták lakosságának a kereskedelmi útvonalait, megfosztották az altalaji kincseitől, és nehéz jóvátételi összegeket követeltek az országtól a háborús károk miatt.<sup>49</sup> De mindezek semmit sem számítottak. A békeszerződést változtatás nélkül írták alá 1920. június 4-én, Trianon egyik palotájában. „Magyarország hivatalos épületein félárbocra eresztették a zászlókat.”<sup>50</sup> Trianon mind a mai napig az igazságtalan szenvedés szinonimájának szimbóluma. Még egy olyan kívülálló is, mint Bryan Cartledge megdöbbentő képet rajzol az Antant vak bosszújáról.

## 5. Utójáték

Röviddel a kommunista rendszer bukása után Antal Géza ismét Hollandiába látogatott. Októberben már több helyen is előadásokat tartott Magyarországról.<sup>51</sup> Így október 15-én a rotterdami Westerkerk templomban, két nap múlva pedig a hágai Kloosterkerk templomban beszélt.<sup>52</sup> Üzenete ugyanaz volt, mint amit a magyar küldöttség hangoztatott korábban. Attól félt, hogy az egyház éppen „Versailles” miatt válik „mártír egyházzá” Magyarországon, és „éppen olyan pillanatban, amikor a lelki emelkedettség magasabb állapotába érkezett volna”.<sup>53</sup>

<sup>49</sup> MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*, 334.

<sup>50</sup> Uo. 335.

<sup>51</sup> Ld. De Hongaarsche Hervormde Kerk. In: *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. okt. 3.

<sup>52</sup> De Hongaarsche Gereformeerde Kerk: In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 1919. okt. 16.

<sup>53</sup> *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. okt. 24. Hogy itt mire céloz, nem világos. Ugyanezt mondja Sebestyén Jenő is, ő azonban a kálvinizmus felelevenítésére gondolt a neokálvinizmus formájában.

Egy hét múlva az amsterdami Parkkerk gyülekezete előtt tartott előadást.<sup>54</sup>

Feltűnő, hogy a három említett előadást a hervormd és a gereformeerd egyházak közösen szervezték. Az első estét dr. Callenbach nyitotta meg, és dr. Kaajan zárta, második este a hervormd dr. Van Gheel Gildemeester mondott köszöntőt, és gereformeerd kollégája, dr. K. Dijk mondott „vigasztaló és bátorító zárszót”. Amikor Antal Géza egy hét múlva az amsterdami gereformeerd Parkkerk templomban tartott előadást, akkor is úgy történt, hogy az amsterdami gereformeerd B. Wielenga volt a szervező L. Heldring hervormd lelkész társaságában. Ez pontosan arra az időszakra esett, amikor a sajtó a Bécsben uralkodó éhségre összpontosított, és sokkal kevésbé figyeltek Budapest helyzetére. Röviden: a Trianonban megpecsételt helyzeten nem lehetett változtatni, viszont a reformátusok, vagyis a hervormdok és gereformeerdok készen álltak a Magyarország és Hollandia közötti kapcsolatok történetének egy következő fejezetére.

Természetesen akkor is felmerült a kérdés, amelyet korábban H. H. Kuyper és Winkler vetett fel, hogy mindezek a fejlemények mennyire lehetnek károsak az egyházakra. Vajon nem volna lehetséges az együttműködés az új politikai helyzet ellenére is? Mivel a magyarok ezt tapasztalatból már sokkal jobban tudták, így 1921-ben Antal Géza egy cikkben fejtette ki a választ a *Stemmen des Tijds* című folyóiratban. Akkor már „kemény bizonyítékok” álltak rendelkezésre, többek között a Presbiteri Világszövetség részéről, amely megállapította azt, amire ők már 1918-ban rámutattak, hogy az ott élő magyarok számára Erdély elfoglalása nagy csapást jelentett.<sup>55</sup>

Ebben a cikkében Antal Géza azt állította, hogy a protestantizmust évszázadokon keresztül elnyomták Magyarországon, de mégsem tudták legyűzni, mert olyan méretű volt, amellyel számolni kellett. A magyarul beszélő lakosság húsz százaléka református volt, a lutheránusokkal és az unitáriusokkal együtt pedig

„[...] magasabb műveltségük miatt képeztek olyan tekintélyes csoportot, amelynek tagjai közül többeknek vezető szerepe volt.”<sup>56</sup>

Mindaz viszont, ami bástyának számított, így Magyarország kálvinista egyháza, most négy szigetecskére osztatott, és az új területeken a protestantizmus-

<sup>54</sup> Ld. *De Standaard* 1919. okt. 23. és 25., és az *Algemeen Handelsblad* 1919. okt. 22. Azt az estét gereformeerd részről Geelkerken, Bavinck és Wielenga készítette elő, hervormde oldalról pedig J. D. J. Idenburg és L. Heldring lelkészek. A meghirdetett téma címe: *Toestand en toekomst der Hongaarsche protestansche kerk – A magyar protestáns egyház állapota és jövője*.

<sup>55</sup> Antal Géza: *Het Protestantisme in Hongarije*, 171–189. és 267–290. A 287. oldalon három jelentést említ: rev. W. H. Drummond jelentését Londonból, aki 1919 októberében tíz napig tartózkodott Kolozsváron; az American Unitarian Mission jelentését, amely bizottság Erdélyben háromhónapnyi időt tartózkodott 1920-ban, és a Presbyterian Alliance jelentését, amely szövetség 1920 októberében vizsgálati bizottságot küldött Erdélybe. Ennek a bizottságnak a jelentése Hollandiában is nyilvánosságra került a G. Keizer által jegyzett cikkek sorozatában, amelyeket a *De Reformatie* című folyóirat közölt. Erre még visszatérünk.

<sup>56</sup> Uo. 283.

nak a léte fennmaradásáért kellett küzdenie. A románok, a szerbek és a csehek szemében a protestánsok az „igaz egyház” ellenségei voltak, s emellett a magyarok pedig a népeik ellenségeinek számítottak.

„Az emberi természet ismeretének a teljes félreértése lenne [...] azt gondolni, hogy az új államok keretébe utalt lakosok [...] idegen nyelvükkel és másfajta gondolkozási módjukkal testvéri fogadtatásra lennének, és teljes szabadságot élveznének.”<sup>57</sup>

Amikor ezeket írta, már az asztalra került egy pár vizsgálati jelentés, amely igazolt is egy s más dolgot. Fellépésének idején, 1919 végén még nem fajultak el ennyire a dolgok, de ahogyan Antal Géza írta, 1918 végén már előre látták mindezeket azok, akik jól ismerték a helyzetet. Akkor csak rövid tapasztalatuk volt erről a megszállásról, de 1919-re ez egy esztendőre terjedt ki. Aztán 1921-ben, amikor ezt a cikket a *Stemmen de Tijds* hasábjain publikálta, a trianoni békeszerződést már aláírták, a helyzet már stabilizálódott, de a magyar lakosság helyzete nem javult a megszállt területeken.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Bavinck kezdeményezésének köszönhetően mégiscsak történt valami Hollandiában a magyar királyság darabokra törtetésének ellenében. A magyarok nagy örömmel fogadták ezt a támogatást. Antal Géza néhány év múlva úgy vélte, hogy a holland protestantizmus volt az első, amely felhívta a világ protestánsainak a figyelmét azokra a nagy veszélyekre, amelyek a magyar protestantizmust fenyegették. Számára ez az ügy felejtethetlenné vált. Ugyancsak ő mondta, hogy hatásos is volt. Mert ezáltal sikerült elérni azt, hogy

„[...] a békeszerződésbe a kisebbségi jogok biztosítékai közé felvétsék és megfelelőképpen irattassék körül a vallásgyakorlat területe.”<sup>58</sup>

Tudatában volt annak is, hogy a hasonló meghatározások keveset érnek, hogyha nincsen olyan hatalom, amely felléphetne a szerződések áthágása és a jogsértések ellen.

## Felhasznált irodalom

*Algemeen Handelsblad* 1919. jan. 11., szept. 8. és okt. 22.

*An earnest appeal of the protestant churches in Hungary to their brothrs in other lands.* Published by the delegation of the Hungarian Protestant Churches for Great Brittain and for the United States of America. The Hague 1919.

Antal Géza: Het protestantisme in Hongarije. In: *Stemmen des Tijds* 10 (1921), 277–280.

Böhl, F. M. Th.: Het protestantisme in Hongarije en Roemenië. In: *Stemmen des Tijds* 13 (1924), 29–57.

<sup>57</sup> Antal Géza: *Het Protestantisme in Hongarije*, 285.

<sup>58</sup> Uo. 171–189., 267–290. és 285–286. Számunkra nem elég világos, hogy mire céloz.

- Cartledge, Bryan: *The Peace Conferences of 1920–1923 and their Aftermath* Mihály Károlyi & István Bethlen. Haus Publishing Ltd, London 2009.
- Cartledge, Bryan: *The Will to Survive. A History of Hungary*. Timewell Press, London 2006.
- De Heraut* 1919. jan. 12., jan. 19. és febr. 19.
- De Hongaarsche Gereformeerde Kerk: In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 1919. okt. 16.
- De Hongaarsche Hervormde Kerk. In: *Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. okt. 3.
- De Maasbode* 1919. szept. 22.
- De Staandaard*. 1919. szept. 30. és okt. 17., 23., 25.,
- De toestand in Hongarije. In: *De Standaard* 1920. ápr. 15.
- Huszár Karl: *De dictatuur van het proletariaat in Hongarije. Authentieke beschrijving van het bolchevistisch schrikbewind, met medewerking van vakspecialisten samengesteld door Karl Huszár, oud-minister-president van Hongarije*. Bewerkt en met toelichtingen voorzien door H. Schaapveld. J. J. Romen & Zonen, Roermond 1921.
- Kuyper, H. H.: De protestantsche kerk in Hongarije. In: *De Heraut* 1919. jan. 19.
- Kuyper, H. H.: Een waarschuwend voorbeeld. In: *De Heraut* 1918. dec. 8.
- MacMillan, Margaret: *Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden*. Mouria, Amsterdam 2005.
- Ronin, Vladimir: *Geschiedenis van Hongarije van Árpád tot Árpád Göncz*. Uitgeverij Garant, Antwerpen–Apeldoorn 2003.
- Sebestyén, J.: *Het communisme in zijn ware gedaante. Herinneringen aan het communistisch schrikewind in Hongarije*. J. H. Kok, Kampen 1925.
- Sípos Álmos Ete: 'Bittet den Herrn der Ernte'. *Gyula Forgács (1879–1941). Pionier der ungarischen reformierten Inneren Mission*. Mission 41. Boekencentrum, Zoetermeer 2007.
- Tantó János: De nationaliteitenkwesitie in Hongarije. In: *Stemmen des Tijds* 8 (1919) 337–352.
- Tantó János: Een blik op Hongarije. In: *Stemmen voor Waarheid en Vrede* 1919, 42–52.
- Tantó János: Over het leven van de Hongaarsche Gereformeerde Kerk naar aanleiding van een Classicaal jaarverslag. In: *Stemmen voor Waarheid en Vrede* 1917, 935–944. és 990–1004.
- Weekblad der Nederlandsche Hervormde Kerk* 1919. jan. 25. és okt. 24.
- Winckel, A.: De Protestanten in Hongarije. In: *De Heraut* 1919. febr. 19.

### *Levéltári források*

- Acta generale synode Rotterdam* 1917, 47.
- Acta generale synode Leeuwarden* 1920, Bijlage XLI.
- Bijlagen Handelingen Hervormde Kerk* 1919, 242–243.
- Handelingen Eerste Kamer*, d. d. 19 december 1918.
- Handelingen Algemeene Synode, 1919*, Bijlage B, 242–243.
- Handelingen Hervormde Kerk* 1918.
- Het Utrechts Archief, 1476. (Archief Deputaten Overheid, 125, Ingekomen stukken etc. 1915–1919, a Deputaten Overheid részéről a Deputaten Buitenland számára (leirat) 1918. dec. 10.); 1490 (Archief Deputaten Buitenland, *Jegyzőkönyvek, 1892–1923; Feljegyzések* 1920 máj. 27.).
- Ráday Levéltár, C/68. (H. Colijn levele Js. van der Linden tiszteletesnek 1918. dec. 28-án; Js. van der Linden levele Sebestyén Jenőhöz 1918. dec. 28-án. Sebestyén Jenő, 1-es számú doboz: 29 oldalas kézirat, 12 oldalas gépelt beszámoló; A. de Graaf ér-



tesíti Sebestyén Jenőt egy 1919. jan. 6-i beszéd tartásáról; levél J. G. Geelkerken részéről Sebestyén Jenőnek 1919. jan. 10-én; levél Elly Hoekstra részéről Sebestyén Jenőnek 1919. márc. 2-án; Js. van der Linden lelkész levelét Sebestyén Jenőhöz 1919. jan. 18-án).

**Fordította  
Hermán M. János**

\*\*\*

Towards the end of 1918, the Kingdom of Hungary was close to a collapse. Diplomatic interventions of all kinds tried to prevent this, and the Protestant churches were also asked to intervene. The Hungarian churches sent a delegation to The Netherlands. Members of these delegations, among them Géza Antal and Jenő Sebestyén, spoke with a number of Protestant sympathizers, like A. Kuyper and H. Colijn. The Dutch Protestant churches issued a statement warning against the danger that was threatening the Protestants in Hungary. According to Antal they were the first to issue a warning. But was there really an official report? Until now my research has not led to any firm indication in this respect.

*Keywords:* Queen Wilhelmina, Dutch-Hungarian relations, Géza Antal, Jenő Sebestyén, Herman Bavinck, Hendrik Colijn, *An earnest appeal of the protestant churches in Hungary*, Paris 1920, Béla Kun, Romanian occupation, Miklós Horthy, minority rights.